

JULRÖNN.

För något år sedan erhöi Nordiska Museet från Dalby socken i Värmland en gåva,¹ som väl förtjänar att här särskilt omnämnas och avbildas på grund av dess betydelse för utredandet av fruktbartnesspöets betydelse och utveckling inom forntro och folksed. Gåvan är på samma gång särdeles egnad att visa, hurusom ännu i vår tid föremål av synnerligt stort intresse kunna räddas även åt folksedforskningen.

Föremålet i fråga utgöres av en ej fullt 1,6 meter lång gren av rönn, utsmyckad med fyra rutformiga »prydnader» av halm och små rosetter av blått och rött ullgarn. Upptill äro de två sidogrenar eller gaffelgrenar, vari spöet delar sig, förenade med varandra genom omlindade blå och röda band. Se för övrigt figuren.

Om denna rönngren meddelar givarinnan följande. »Alla gödselstäder skulle läggas på ett litet avstånd från ladugårdsväggen och läggas alldeles cirkelrunda (ungefär i samma form som en kvarnsten) och utan att spetsas av ovan till. De tillpackades runtom mycket noga, och ytterkanten skulle stå alldeles lodrätt upp och ned. Till varje jul skulle ovillkorligen en julrönn förfärdigas och i skymningen på julafton placeras mitt på gödselstaden, där den skulle stå hela julen. Det kunde icke hända att en ladugårdsgödselstack skulle på juldagsmorgonen få te sig utan den julprydnaden, som ville utgöra ett tecken på vikten av ladugårdsskötselns stora betydelse för ett bondehem. Jag hörde aldrig att julrönnen hade någon annan betydelse, såsom t. ex. lycka med kreaturen eller något annat i vidskeplig väg. Denna sed bortlades åren näst före 1860.»²

Anförda uppgift bekräftas av en tidigare i litteraturen tillgänglig anteckning av Maximilian Axelson i dennes skildring av

¹ Givarinnan är fröken Berta Edgren därstädes.

² De i Uppland fordom brukliga julstängerna skulle ock på sina håll resas i gödselstacken — tydligen ett mycket ålderdomligt drag hos dessa.

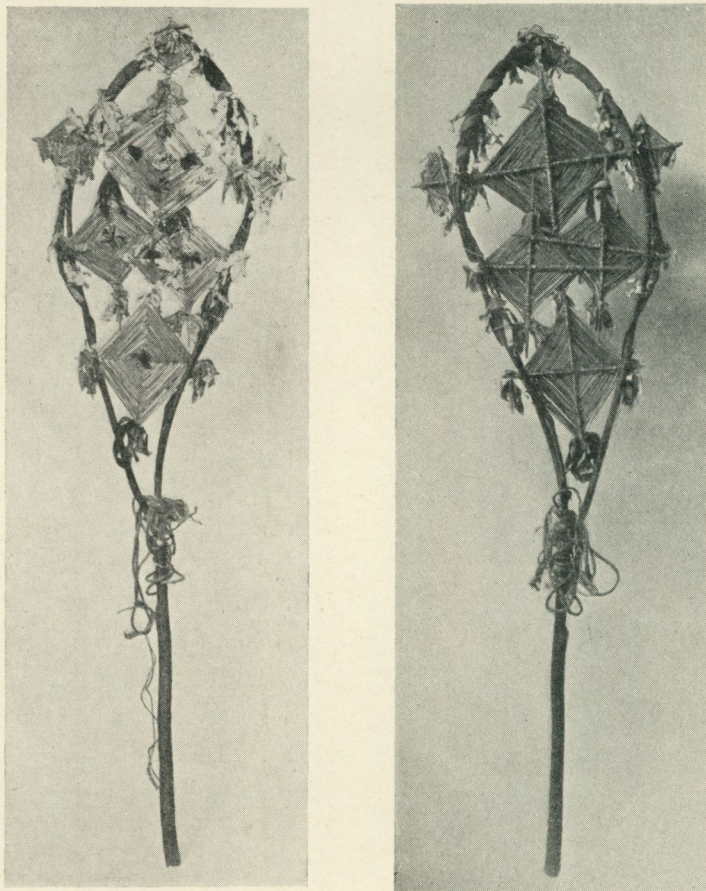

Fig. 1 a, b. Julrönn, Dalby sn, Värmland.

hans år 1849 utförda »Vandring i Wermlands Elfdal»,¹ där om dalbyborna förmåles följande. »Om Julen har man den märkvärdiga seden, att midt öfver gödselstacken uppresa ett halmklädt trädkors, utpyntadt med en mängd färgade lappar i form af kors och hjertan, m. m.» Trots den, tyvärr, alltför knapphändiga och vårdslösade avfattningen kan man icke betvivla, att här avses samma »julrönn», ehuru författaren t. o. m. förbisett grenens växtart och, vad »ut-

¹ Stockholm 1852, s. 53.

pyntningen» beträffar, knappast fullt noggrant redogjort för den samma.

Alldeles uppenbart är, att detta i Värmland till julen i gödselstacken nedsatta rönnsjö är särdeles nära besläktat med det bekransade rönnsjö, som i grannlandskapet Dalsland av herden, »hölingen», restes i gödselhögen — dock där icke vid jul eller ens på hösten utan på våren, omkring Kristi himmelsfärdsdag, i samband med boskapens första utdrivande på bete. En förenande mellanlänk möter på några håll i Sydtyskland och Österrike i det på Martinsdagen, vid betestidens utgång, vid gården uppsatta utsmyckade vallspöet.¹ Det är nämligen uppenbarligen en sådan till julen framflyttad ceremoni vid betestidens slut, som framträder i den värmländska julrönnen.

Icke allenast genom sin egenskap av med betestidens ingång förbundet vårspö visar emellertid det dalsländska rönnsjöet ursprungligare drag än det värmländska, för så vitt vi nu känna användningen av det senare. Med det förra blev nämligen även en rituell piskning av boskapen ännu fortfarande utövad. Då denna särdeles märkliga folksed, vilken det är Dybecks förtjänst att först hava i tryck påvisat såsom svensk,² blivit av etnologerna i hög grad uppmärksammat, sedan den redan av Kuhn i hans ryktbara arbete »Die herabkunft des feuers und des göttertranks»³ efter Dybeck anförts och sammanställts med gamla germanska och fornindiska riter, är det nog att här hänvisa till i noten angivna arbeten.

I detta sammanhang må dock tilläggas, att det uppenbarligen är egentligen samma julrönn som den värmländska, som inom vårt västra grannland framträder i en annan gestalt, nämligen såsom julträd. I Telemarken var det gammal sed, att husbonden på julaftonen från skogen hämtade ett mindre rönnträd »med rot och topp»

¹ Se t. ex. Mannhardt, Wald- und Feldkulte I (1875) s. 273.

² Runa 1844, Stockholm 1844—45, s. 9 f. — Jfr därmed J. Henriksson, Plägseder och skrock bland Dalslands allmoge. Åmål 1889, s. 4 f.

³ Berlin 1859, s. 180 ff. Se ock Mannhardt, anf. arb., s. 269 ff. — Om rönnkultens utbredning och ålder finnes en utförlig redogörelse i H. Rosén, Om dödsrike och döds kult, Lund 1918, s. 203 ff. samt K. F. Johansson. Om etymologien av trädnamnet rönn i Studier tillägnade Esaias Tegnér, Lund 1918 s. 304 ff.

och planterade det i ett hörn av stugan.¹ Det sedan urgammal tid hos nordgermanerna helighållna rönnsjöet har sålunda genom sin inflyttning till julen i själva boningsrummet på sätt och vis blivit en julgranens vederlike.

Julrönnsens här i korthet framställda utveckling avspeglar i sig huvudfacerna av livssjöets utvecklingslopp i allmänhet. Från det heliga trädet — av vad art detta månde varit — har vid vårens ingång och betestidens begynnelse en gren brutits och hemförs, för att dess inneboende kraft genom rituell piskning skulle överföras på boskapen. Sedan har denna gren tillagts även andra högtider och därvid ofta utvecklats till en spira eller telning, ett mindre träd, ett kors eller en lövklädd stång. Ett heligt träd var för nordgermanerna rönnsen åtminstone redan under bronsåldern, och när en gudsdyrkan uppstod, egnades detta träd hos såväl germanska som finska folk åt deras högsta gudomlighet: åskans, fruktbarhetens och fruktsamhetens gud. Men med rönnsen har den urgamla traditionen varit så starkt förbunden, att detta träd i regel allt fortfarande såsom fruktbarhets- och livssjö endast ställts i samband med boskapen. Att i stället för björk eller vide sätta en rönngren såsom »maj» utanför en flickas bostad var därför på många håll en grov skymf mot henne. Vad särskilt rönnsen beträffar må slutligen i förbigående nämnas, att den med anledning av sin positivt magiska förmåga att förläna livskraft i Tyskland och England erhöll benämningen quiekenbaum, quiekentree, quickbeam² (jfr sv. vederkvicka). Ett uppenbarligen yngre föreställningssätt förräder den engelska benämningen witchen (jfr witch, häxa).³

N. E. Hammarstedt.

¹ K. Visted, *Vor gamle Bondekultur*, Kristiania 1908, s. 173 (efter Landstad).

² Jfr Frazer, *The scapegoat*, 1913, s. 267. — Icke handlingen av trädet, såsom den engelske författaren antager, utan trädet av handlingen.

³ Sedan ovanstående redan tryckts har även i N. Keyland, »Julbröd, julbockar och staffansång» (Stockholm 1919) s. 108 några notiser om »julrönnsen» publicerats.